

המלחמה הקונוונציונלית בתפיסת הביטחון הישראלית לקראת המאה ה-21

אהוד עילם

מבוא

לק מכריע בתפיסת הביטחון של ישראל, מאז הקמתה, היווה שדה הקרב הקונוונציונלי. רוב מלחמות ישראל-ערב היו מלחמות קונוונציונליות: מלחמת העצמאות ב-1948-9, מלחמת סיני ב-1956, מלחמת ששת הימים ב-1967, מלחמת יום הכיפורים ב-1973 ומלחמת לבנון ב-1982.

המאמר יסקור תחילה את המאפיינים העיקריים של המלחמה הקונוונציונלית, ולאחר מכן ינסה להעריך את השפעתם על תפיסת הביטחון הישראלית, במציאות האסטרטגית של העשור הראשון בתחילת המאה ה-21.

תפיסת הביטחון הישראלית עוצבה כבר בתחילת שנות ה-50 על רקע אי-סימטריה באוכלוסייה, משאבים ושטח בין ישראל ובין מדינות ערב. העולם נכנס לעידן הגרעין, ולוחמת גרילה היתה נפוצה במקומות רבים, גם במזרח התיכון. אבל תפיסת הביטחון הישראלית נועדה, בראש ובראשונה, לתת מענה אופטימלי בעת מלחמה קונוונציונלית נגד צבא ערבי אחד או יותר. לתפיסת הביטחון היו מספר עקרונות והנחות יסוד¹.

אחת מהנחות היסוד גרסה אוריינטציה הגנתית: "ישראל לא תיזום מתקפה נגד צבאות ערב אלא לאחר שתותקן"²; אז עביר צה"ל את המלחמה לשטח האויב, ויכריע אותו

במהירות. דא עקא, מפאת העדר עומק אסטרטגי, ובחזית המרכז גם לא עומק אופרטיבי – הוחלט ההפך: לבחור באוריינטציה התקפית. צה"ל ינקוט ביוזמה, בטרם יעשו זאת הערבים, כדי להרחיק את שדה הקרב הקונוונציונלי מריכוזי האוכלוסייה של ישראל. גורם הזמן שיחק כאן חשיבות עליונה, ושורה של שיקולים צבאיים, מדיניים וכלכליים גזרו על צה"ל לחתור לניצחון מהיר ומוחץ בשטחו של האויב. גישה זו הביאה לגיבוש שאר המושגים של "מלחמת מנע" ו"מהלומה מקדימה", במסגרת מלחמה קונוונציונלית.

מאמר זה יבחן את אופיה של המלחמה הקונוונציונלית, כפי שהתנהלה באזור זה בחמישים השנים האחרונות, תוך התמקדות באחת מהמלחמות הקונוונציונליות החשובות ביותר, מלחמת יום הכיפורים. המאמר ינסה להוכיח כי הלקחים לגבי האסטרטגיה, הדוקטרינה, בניין הכוח, תורת הלחימה, מערכות הנשק ואמצעי הלחימה של אותם שלושה שבועות באוקטובר, מציבים אותם כפרק מאלף ואף ייחודי בתולדות ההתפתחות של המלחמה הקונוונציונלית.

באופן כללי, ניתן לחלק עימותים מזוינים לשלוש רמות: רמה זעירה – היא לחימת גרילה וטרור; רמת ביניים – היא מלחמה קונוונציונלית³, ורמה גבוהה (עתידיה) – פותחה במאה ה-20, והוטמעה בשל יסוד הגרעין שבתוכה. אולם, למלחמה הקונוונציונלית ישנן מספר מאפיינים עיקריים, שכולם הופיעו במלחמות ישראל-ערב.

¹ ראה למשל ישראל טל, **ביטחון לאומי**, דביר, תל-אביב, 1996, עמ' 53-48. וכן: Michael Han-del L. *Israel's Political Military Doctrine*, Harvard University, 1973.

² יהודה ואלך, "מגמות בהתפתחות תורת הביטחון של ישראל", **סקירה חודשית**, מספר 3-4, 1987, ע' 26.

³ יהושפט הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה**, מערכות, תל-אביב, 1990, עמ' 125-122.

ד"ר אהוד עילם הוא מומחה להיסטוריה צבאית ודיפלומטיה. א"ע פרסם בעבר בכתב העת **נתיב**.

מרחבי הלחימה ושדה הקרב הרווי

ש דות הקרב של המלחמות הקונונציונליות בין ישראל לערב הנם נתונים קבועים. המרחבים החשובים ביותר היו אלו שבסיני וברמת הגולן. שם היו ועדיין מצויים שניים מהצבאות הערבים הגדולים והחזקים ביותר במזרח התיכון: סוריה ומצרים. במלחמת יום הכיפורים השתלבו בלחימה ברמת הגולן צבאות נוספים כמו של עירק, ירדן וסעודיה, אך גם במלחמת העצמאות הגיע צבא עירק לעמק בית-שאן ולבקעת הירדן.

מרחבים אלו ניתן לחלק לשלושה: הראשון הוא שדה הקרב המסורתי, שדה הקרב של קו החזית. זהו מרחב בן מספר ק"מ, שבו הכוחות יכולים לירות על מה שהם רואים. השני הוא העומק המבצעי, בן עשרות ק"מ, שבו פרוסים הדרגים תומכי הלחימה. ולבסוף ישנו העורף האסטרטגי, בו מצויה התשתית הצבאית והאסטרטגית של המדינה. ע"ג זאת, יש לציין כי האומדן של הק"מ אינו תמיד תואם את ההגדרות שצוינו. הגדרות אלו תלויות בנסיבות הספציפיות של השטח וגם של המלחמה עצמה, כפי שיוסבר להלן.

עוד במלחמת העצמאות היו סימנים לפריצה מתוך שדה הקרב המסורתי. אך אז, הגבולות בין קו החזית, העומק המבצעי והעורף האסטרטגי היו מטושטשים מלכתחילה. בנוסף, חסרו במלחמה זו מרכיבים רבים של המלחמה המודרנית, במיוחד בכל הנוגע למערכות הנשק העיקריות. במלחמת סיני, ב-1956, היו חריגות מעטות משדה הקרב המסורתי. אילו ציפים פוליטיים-דיפלומטיים, ומחסור במטוסים וטייסים מאומנים, הקשו על חיל-האוויר הישראלי לפעול. הצניחה ליד המיתלה היתה יותר פרובוקציה פוליטית מאשר איגוף צניחה אופרטיבי. חיל-האוויר המצרי מצדו גילה אוזלת יד בניצול מפציצי ה"איל" 28. החדירה לעומק המבצעי של מצרים נעשתה למעשה באמצעות כוחות קרקע.

במלחמת ששת הימים היה כבר מימוש טוב יותר של הפעולה בעומק המבצעי. השמדת חילות האוויר הערביים אפשרה לחיל-האוויר הישראלי לבצע פעולות אמנעה חשובות, כביהודה ושומרון. בגולן נעשה שימוש בכוחות מוטסים לתפיסת שטחים חיוניים וחולשים כחרמון. אך הצניחה באל-עריש בוטלה, וגם ביהודה, שומרון וסיני לא היה שימוש בכוחות מוטסים. החדירה העיקרית לעומק המבצע של הערבים נעשתה לבסוף על ידי כוחות הקרקע של צה"ל.

במלחמת יום כיפור היו סימנים אחרים לפריצה מתוך שדה הקרב המסורתי. אך במלחמה זו כבר הוחל לחוש בצפיפות הגוברת בשדה הקרב, במקביל לכניסת מערכות נשק ואמצעי לחימה חדישים, שמצד אחד יצרו קשיים לחדירה קרקעית מסיבית לעומק המבצעי, ומצד שני זירזו את השימוש באש נגד העורף האסטרטגי. טילי "פרוג" סורים והפצצות עומק של חיל-האוויר הישראלי לא הופעלו אמנם בקשר ישיר לשדה הקרב הרווי, אבל הם היו בהחלט חלק ממנו. על כל פנים, הם הצביעו על מגמה, שבה כל צד ניסה למצות את יתרונו הטקטי והטכנולוגי כדי להלוים בצד השני ולחלוף מעל לשדה הקרב המסורתי: טילי SS-21, קומנדו, ארטילריה ארוכת-טווח ומטוסים סורים – ומולם, ארטילריה קנית ובעיקר רקטית, MLRS, יחידות עילית, אמצעי לוחמה אווירית (לייזר) ומטוסי קרב-הפצצה

ישראלים, יבצעו פעולות אמנעה ויפגעו בכוחות בעומק המבצעי והעורף האסטרטגי של האויב. מלבדם, טילי הסקאד לסוגיהם, ומנגד טילי "יריחו" ומטוסים ישראלים שיאימו על העורף האסטרטגי.

עדיין יש לזכור כי כל אלו, למעט יחידות העילית והקומנדו, הם במהותם טקטיקות של אש ולא של תנועה ואש. טקטיקות אלו עשויות אמנם לגרום נזק רב, אך קשה מאד להגיע להכרעה באמצעות אש בלבד, אלא אם זו אש גרעינית. בנוסף, למרות מאסות של כוחות, עלה בידי צה"ל במלחמת יום הכיפורים למצוא פְּרָצה בקו, שכלל שלוש ארמיות, ולהסתגל בגזרה צרה. הבקעת המערך המצרי היתה ללא ספק מהלך נועז, אבל כזה שטמן בחובו שורה של סיכונים. הצורך להבקיע, בגזרה צרה בכוח רב, הוכח גם בפריצה למובלעת הסורית במלחמת יום הכיפורים. ריכוז כוח הוא ללא ספק אחד מהעקרונות הבסיסיים באמנות המלחמה, שמוכיחה את הגמישות שלה במצבים משתנים. השיפור במערכות הנשק ובאמצעי הלחימה הגביר אפוא את היכולת והצורך, ל ה ר ח י ב את שדה הקרב המסורתי. אך דא עקא, התפתחות טכנולוגית זו, במקביל לגידול בכוחות הקרקע, יחד עם הגורם הקבוע של השטח שלא השתנה, ה ג ב י ל ה בהדרגה את אפשרויות התמרון בשדה הקרב המסורתי. כך נוצר שדה קרב רווי כוחות ונשק. התוצאה היתה, שמצד אחד התרחבו מאפייני הלחימה, אבל מצד שני נדחסו כוחות הקרקע בשדה הקרב המסורתי. כך נוצרה בשנות ה-80 אפשרות לצפיפות בעת עימות סורי-ישראלי ברמת הגולן. ברמה ישנם שטחים שאינם מתאימים לתנועת כוחות משוריינים גדולים, והיא מוקפת במכשולים טבעיים ומלאכותיים. אלו, יחד עם הגידול בצבאות שני הצדדים, שכבר איגדו כוחות בדרג של קורפוס וגיס, מקשים על השגת הכרעה באמצעות תמרון.

עם זאת, שדה הקרב המסורתי בשום פנים ואופן לא נסתם, במיוחד לא בסיני. איגופים וכיתורים משולבים בהונאה, הפתעה, הסחה ורתק, אפשריים בהחלט גם בשדה קרב המסורתי. למיצי הפוטנציאל האנושי ישנה מגבלה, גם בצבאות ערב. שיקולים כלכליים או כאלו הנוגעים להכשרת חיילים, שיגור אספקה ואף שליטה בכוחות גדולים, עלולים להיות דווקא בעוכריו של אויב בעל יתרון מספרי. אם הלחימה, ואף התנועה עצמה, מתבצעת בשטח בעל קשיי עבירות, אז בעיות של לוגיסטיקה ובקרת תנועה הופכים אלה לפתע לבעיות מידיות ביותר. פלישת צה"ל ללבנון ב-1982 הציבה בפניו קשיים כאלו.

הגורם הלוגיסטי

ה מלחמות הקונונציונליות בין ישראל למדינות ערב הסתיימו לרוב תוך תקופת זמן קצרה – למעט מלחמת העצמאות. שאר המלחמות הסתיימו תוך ימים או שבועות. סיבות רבות לכך, כמו מעורבות של מעצמות זרות, המצוקה אליה נקלעו צבאות ערב ובעיקר הקונספט הישראלי שגרס סיום מהיר של הלחימה. ואמנם, כל עוד היו המלחמות קצרות, ב-1956 וב-1967, עלה בידי צה"ל להסתדר. תרמו לכך גם פקודות הנסיגה של המרשל עאמר, שגררו בעקבותיהן את התמוטטות הצבא המצרי.⁴ אבל מלחמת יום הכיפורים חשפה בין השאר גם את

⁴ עאמר היה אחראי לפי קודת הנסיגה ב-1956 שהביאה לנסיגה כללית של הצבא המצרי. גם ב-1967 נתן עמאר פקודת נסיגה שהביאה לניסוגה כללית. ראה אבי קובר, **הכרעה**, מערכות, תל-אביב, 1995, עמ' 276-277. בשני המקרים פקודה כזו משבשת את מהלכי ההגנה, במיוחד מול צבא האוהז ביוזמה תוך שליטה מוחלטת באוויר מעל שטח מדב; רי, והתוקף עם כוחות שריון מיומנים.

הגורם הלוגיסטי כגורם חיוני, במיוחד לצבא כזה"ל, הזקוק להכרעה מהירה המושגת באמצעות תמרון של עוצבות שריון גדולות.

צה"ל נודע ביכולת הגבוהה שלו בתיקון ובשיפוץ כלים, ובהחזרתם במהירות ללחימה. עם זאת, הפסיביות היא אחת הבעיות המציקות ביותר בגורם הלוגיסטי. מתקפה של אויב, כוח לא ערוך וכדומה, ניתן לפתור תוך הישענות על נחישות, מנהיגות ותושייה של האדם. אבל, המכונה היא אדישה למוראל ולסכנות קיומיות. מנוע של טנק הוא גורם קבוע שיש לדאוג לו ללא הפסק. לכן בעת מצוקה, למשל, כשהאויב אוזח ביוזמה, קשה יותר להעניק תשומת לב לשיקולים הלוגיסטיים. אך גורם זה הוא גם חסר פשרות. בניגוד להעמסת תחמושת, למשל, לא ניתן להחזיר טנק לפעילות מיידית באמצע החלפת מנוע, או לשעוט למרחקים עם חצי מיכל דלק. בעיה נוספת היא הפגיעות ואף הרגישות של הגורם הלוגיסטי, שתובע לא אחת תנאים מינימליים כדי לתפקד. למשל, חלפים או כלי עבודה מכניים, מנופים וכדומה.

אבל, אולי הגרוע מכל הוא, שרוב הבעיות הללו מתרחשות גם בלי פעילות ישירה של האויב.

קשה, אולי, להוביל אספקה ולתקן כלים תחת אש, אבל גם בלי האיום המצרי נתקעו טנקים ורק"ם בצירי סיני במלחמת יום הכיפורים, הן בגלל תקלות בתחום המובילים, ואחרים נעו ללא שהיו מצוידים כהלכה.⁵ במהלך הלחימה עצמה היתה לחוליות הטכניות חשיבות עצומה בהתמודדות עם השחיקה של הרק"ם בשדה הקרב.⁶

לכך יש לפחות שתי מסקנות מרכזיות: האחת, תקלות ובעיות לוגיסטיות הן כמו סימנים מעידים. ההצטברות שלהם עלולה למוטט מהלך צבאי, בהגנה או בהתקפה; השנייה, התקלות אינן תלויות בהכרח במעשי האויב, אבל המעורבות שלו עלולה בהחלט להחריף את המצב.

למזלה של ישראל לא הצליחו צבאות ערב מעולם לשבש באופן רציני את המאמץ הלוגיסטי. ב-1956 וב-1967 היו צבאות ערב במגננה אסטרטגית, ולרוב גם במגננה אופרטיבית וטקטית. ב-1973 עלה בידי הסורים והמצרים לחדור באופן רציני לעומק המבצעי של צה"ל, אבל לא עד כדי כך שסיכנו, מהאוויר ומהקרקע, את הדרגים הלוגיסטיים, כפי שצה"ל עשה ב-1967 בסיני לצבא המצרי. לאורך השנים לחלו תהליכי ההתעצמות, שהשפיעו ברמה האסטרטגית ולא רק ברמה האופרטיבית והטקטית, אף כי היתה כמובן זיקה הדדית. הגידול בסדר הכוחות של צה"ל והתחכום הגובר של מערכות הנשק ואמצעי הלחימה תבעו מישראל להתאים את עצמה לנסיבות המשתנות.⁷ השורה התחתונה היא ברורה: הגורם הלוגיסטי הוא צינור הנשימה של הצבא במלחמה קונוונציונלית.

⁵ יעקב ארו ואילן כפיר, **צה"ל בחילו – חיל השריון**, רביבים, תל-א-ב, 1981, עמ' 156-157.

⁶ דוגמה אחת מופיעה, למשל, אצל אלישיב שמ"י, **סערה באוקטובר**, מערכות, תל-אביב, 1986, עמ' 105.

⁷ אמרי טוב, **מחיר הכוח**, משרד הביטחון, תל-א-ב, 1998, עמ' 83-85.

⁹ ישראל חוששת ממכת פתיחה של טק"ם, גם כימי, על ריכוזי האו"ם לוסיה של, שם מצויים כוחות המילוי אים וגם יעדים צבאים כשדות תעופה ומי"חים. גם מדינות ערב חוששות כי ישראל תשתמש בנישק גרעיני טקטי.

קונוונציונלית. למשל, במלחמת יום הכיפורים נעזרו הסורים באש"ף כדי לבצע פעולות רתק והסחה של צה"ל בגזרת הלבנון. כוחות לא קונוונציונליים אחרים הם כאלו הפועלים בשיטות של לחימה זעירה. הם גם מהווים חלק מן המלחמה הקונוונציונלית. במלחמת יום הכיפורים פשט כוח של סירת צנחנים על השיירות העירקיות בעומק סוריה. היתה זו פעולה של כוח סדיר⁸ נגד כוח סדיר אחר. אבל אופי הפעולה, פשיטה על ידי יחידה בודדת, עמוק בתוך שטח עוין, דומים יותר ללחימת גרילה. לחימה כזו תימשך גם בעתיד, והיא תמשיך להשפיע על מהלכי המלחמה הקונוונציונלית.

אבל לפעולות לא קונוונציונליות ישנה השפעה קטנה יחסית על המערכה כולה. פעולות גרילה או קומנדו, בהיקף נרחב בנקודת זמן נתונה, במרחב ספציפי או במסגרת של תקיפת מטרות איכות – עשויות להטות את פני המערכה הקונוונציונלית. דוגמה אחת לאפשרות הראשונה היתה בשלב הפתיחה של מלחמת יום הכיפורים, שעה שיחידות קומנדו מצריות שוגרו עם מסוקים מעבר לתעלת סואץ. הקומנדו המצרי היה אמור לשבש ולפגוע בכוחות צה"ל במרחב המצוי מזרחית לתעלה. ניסיון זה לא קצר הצלחה מרובה ברמה האופרטיבית. לעומת זאת, כיבוש החרמון על ידי הקומנדו הסורי, גם הוא בשלב הפתיחה של מלחמת יום הכיפורים, היווה דוגמה לתקיפה על מטרות איכות שהשפיעה על המערכה הקונוונציונלית שהתחוללה.

לא רק הלחימה הזעירה משתלבת בתוך המלחמה הקונוונציונלית. הכנסת נשק גרעיני טקטי לאירופה, על ידי ברית נא"טו, קירבה את המלחמה הגרעינית לזו הקונוונציונלית. במזרח התיכון אמנם נעשה שימוש בנשק לא קונוונציונלי רק במלחמה הקונוונציונלית שהתנהלה בין אירן לעירק. אבל, הן לערבים והן לישראל יש חששות משימוש בו כחלק ממלחמה קונוונציונלית בעתיד.⁹

אופי לחימה נוסף של צה"ל ברצועת הביטחון סייע לבחון ולאמן קצינים וחיילים, בעיקר ברמות הזוטורות. מפקדי מחלקות, של חיל רגלים או שריון, נבדקו על ידי אנשיהם ומפקדיהם כאחד בשליטה במצב תחת לחץ, בעת התקפה על מוצב או במארב בשטח. אפילו שהשהייה בלבנון היתה במסגרת הביטחון השוטף של צה"ל, אחת מתופעות לוואי זו היתה צבירת ניסיון בהכנה לעימות עתידי נרחב יותר – למרות כל המגבלות וההבדלים הקיימים. היציאה של צה"ל מלבנון במאי 2000 פרסה אמנם את חיילי צה"ל על הגבול, אבל הצבא יסתגל למצב החדש, ולא רק כחלק מההכנה למלחמה קונוונציונלית כוללת.

מערכות הנשק העיקריות של צבאות המזרח התיכון

המלחמות הקונוונציונליות במזרח התיכון הדגישו את השינויים האדירים שעברו צבאות האזור באיכות ובכמות. כמות הלוחמים ומערכות הנשק המרכזיות כטנקים ומטוסים גדלה במאות אחוזים ממלחמת העצמאות ועד מלחמת לבנון. גם איכות הציוד האישי של חיילי החי"ר, טיב הרק"ם והטנקים וסוגי המטוסים, השתפרו כמעט בלי הכר. מערכות נשק ימיות עברו ממשתות לסטיילים. אמצעי לחימה, כטילים השונים

הקשר בין מלחמה קונוונציונלית ללחימה אי-קונוונציונלית

מלחמה קונוונציונלית מתנהלת בין צבאות סדירים של מדינות, כלומר בין הכוחות הקונוונציונליים של המדינות הלוחמות. אמנם כוחות לא קונוונציונליים, בדרגה זו או אחרת, עלולים בהחלט להיות חלק מן המלחמה הקונוונציונלית. אבל, המאסה העיקרית היא

שכמעט לא היו קיימים בשנות ה-50, הופיעו והשתכללו במשך השנים. מערכות נשק חדישות לגמרי, כמסוקי קרב, הגיחו לראשונה רק בשנות ה-70. גם אם כל צבא במזרח התיכון הצטייד במערכות נשק ואמצעי לחימה שצוינו, הרי שהיו הבדלים ברורים בין הצבאות, גם הערביים.

במחצית הראשונה של שנות ה-50 נשענה הדוקטרינה ובניין הכוח של צה"ל על חיל הרגלים. חיל הרגלים הממוכן, הממונע והמוטס, בשיתוף פעולה עם השריון והארטילריה הנגררת וחיל-אוויר סילוני למחצה, נדרש למלא את המשימות, שנגזרו מתפיסת הביטחון. באותה עת, צבאות מודרניים באירופה כבר נטשו זה מכבר את ההתבססות של חיל הרגלים כחיל מוביל. צה"ל, בעקבות המלחמה הקונוונציונלית הגדולה והראשונה שלו, דבק במסגרת זו. רק בעקבות מלחמת סיני ב-1956 פנה צה"ל לחזק באופן משמעותי ביותר את גייסות השריון¹⁰ וחיל-האוויר, שנותרו שני המרכיבים הדומיננטיים עד ימינו אלו.

ההשקעה במיכון וציוד חיל הרגלים לאחר מלחמת יום הכיפורים, המעבר לתומ"תים בשלהי שנות ה-50 ובשנות ה-90 לתומ"תים אוטונומים וקליטת ה-MLRS, הגעת הסטיילים בשנות ה-60, ולאחר מכן בניית שלוש הצוללות ושלושת הסער-5 בשנות ה-90, יחד עם פיתוח פרויקט ה"חץ", היו כולם התפתחויות משמעותיות בבניין הכוח של צה"ל. אך הקו המנחה, שגובש לאחר מלחמת סיני, נותר בעינו בשלהי שנות ה-90. כיום, עוצמתו של צה"ל נשענת על עוצבות של טנקי "מרכבה" לסוגיו, "מגח 7" וטנקי "שוט". חיל הרגלים וההנדסה נע בנגמ"שי M-113, "אכזרית", נגמ"שוט ו"פומה". מעליו יטוסו מטוסי F-15, F-16 ופנטום 2000. מערכות נשק מרכזיות אלו, יחד עם עוד מערכות נשק ואמצעי לחימה רבים ומגוונים, ילוו את צה"ל אל תוך האלף השלישי¹¹.

צבאות ערב עמלו אף הם על התעצמות ושיפור מערכיהם, אם כי לא בקצב אחיד. מצרים היתה הראשונה שהחלה בתהליך ארוך של קליטה והטמעה של טנקים, רק"ם, מטוסי סילון, משחתות וצוללות בעסקה הצ'כית-מצרית ב-27 בספטמבר 1955. הכישלון הצורב של מלחמת ששת הימים הביא אותה להשקיע בהקמת מערכי נ"מ מסיביים תוך חיזוק גורם הני"ט. בשנות ה-80 וה-90 נטתה מצרים לאזן בין הזרועות בחיזוק חיל-האוויר ביותר ממאתיים מטוסי קרב F-16 מארה"ב, תוך המשך בניית כוחות ניידים וצי חזק.

סוריה החלה בהתעצמות של ממש רק לאחר מלחמת ששת הימים, וכמו במצרים, הונח דגש על הני"מ וגם על יכולת ני"ט. צבאה המשיך לגדול, תוך כדי שיקום, לאחר מלחמות יום הכיפורים ולבנון. המאמץ הגיע לשיא, ולפחות שיא כמותי, בעת תקופת "האיזון האסטרטגי" בשנות ה-80. צבא עירק נהג לשלוח חילות משלוח בכל מלחמות ישראל. התרומה החשובה ביותר היתה במלחמת יום הכיפורים, כאשר כוחות עירקיים נעו בלי הכנה מוקדמת מאות ק"מ היישר אל שדה הקרב. למרות שספגו אבדות כבדות הם היוו אחת מהסיבות לעצירת צה"ל. אך אם נקודת המפנה של מצרים היתה ב-1955, ובמידה לא מועטה גם במלחמת ששת הימים, כפי שהיה לסוריה, הרי שניתן לומר כי עלייתו של הענק העירקי התרחשה בשנות ה-80, ובעיקר בגלל מדינה לא יהודית, אירן. תוך כדי המאבק

המתיש של מלחמת אירן-עירק צמח צבא עירק לכוח עצום ומנוסה עם שפע של מערכות נשק ואמצעי לחימה. שתי מלחמות המפרץ אמנם כמעט מוטטו את עירק על צבאה, אך הוא שרד ועמו אוסף של לקחים, שאת השלכותיהם קשה עדיין להעריך, אם כי אסור להתעלם ממנו¹².

לנקודות ציון אלו, בתולדות ארבעת הצבאות החזקים ביותר במזרח התיכון, יש להוסיף את נקודת המבט של המעצמות. למעצמות היה תפקיד חשוב ואף קריטי במלחמות במזרח התיכון, ברמה המדינית, הצבאית והכלכלית. עם זאת, בהקשר הצבאי, ישראל נשענה על ציוד מערבי וייצור עצמי, בעוד צבאות ערב נשענו בעיקר על ציוד מזרחי ומערבי, לעתים בו זמנית ולעתים לפי תקופות.

ישראל רכשה בתחילת דרכה ציוד צבאי ממגוון מקורות ומדינות. בשנות ה-50 היא קיבלה ציוד מערבי מצרפת, מטוסי "מיסטר" וטנקי "שרמן" בעיקר. הקו המנחה לאחר מלחמת סיני, ב-1956, שהתבסס על שריון וחיל-אוויר, הביא ארצה את ה"מיראז" הצרפתי וטנקים מכל סוג: סנטוריון ("שוטי") הבריטי ופטון האמריקני. בשלהי שנות ה-60, עקב האמברגו הצרפתי והידוק הקשר עם ארצות-הברית, הגיעו מטוסי התקיפה מדגם "סקייהוק" ומטוסי קרב-הפצה מדגם "פנטום". מערכת הנשק העיקרית השנייה של צה"ל, הטנק, הגיעה לפרשת דרכים. ישנו גבול ליכולת השיפור וההשבחה של טנקי ה"שוטי" וה"מגח", טנקים מהדור שלאחר מלחמת העולם השנייה שהתיישנו בהדרגה. צה"ל נזקק היה לפתרון טוב יותר. הטנק – כמערכת נשק החשובה ביותר של כוחות הקרקע, זרוע ההכרעה של צה"ל, ובמיוחד בתקופת פוסט מלחמת ששת הימים, היה פחות "ראשון בין שווים", ויותר במעמד הקרוב לזה של אצולת פרשי השריון הכבד מימי הביניים. לאחר כישלון עסקת הנשק של הטנק הבריטי "צ'יפטיין", הוחלט על יצור עצמי של טנק מערכה עיקרי – ה"מרכבה". משנות ה-70, פיתחה ישראל גם תת-מערכות נשק ואמצעי לחימה בתחומי הטילים והלי"א, אך גם מערכות נשק שלמות כמטוס ה"כפיר".

לעומת ישראל, התבססו צבאות ערב על ציוד שיובא מבחוץ, אם כי בעשור האחרון חל שינוי בתחום זה. מצרים עברה תנודות רציניות. בשנות ה-50 המוקדמות נבנה צבאה לפי הדגם הבריטי. העסקה הצ'כית-מצרית הביאה למהפך במצרים. היא הטמיעה מערכות נשק וציוד מזרחי רב, תוך אימוץ מסוים גם של הדוקטרינה הסובייטית. הסכם השלום עם ישראל, בתיווך אמריקני, הביא למהפך נוסף. מצרים מוסיפה עדיין להחזיק במערכות נשק כמטוסים וטנקים סובייטיים, אבל העתיד הושקע בטנקי M-60 ואף בטנקי M1A1. באוויר הגיעו כאמור מטוסי F-16, יחד עם אימוץ תורות לחימה מערביות. עם זאת, מצרים רכשה גם מטוסי "מיראז" 2000" מצרפת ואמצעי לחימה אחרים ממקורות מגוונים. מצרים אף פנתה לייצור עצמי, כטנקי M1A1, והשביחה ציוד מזרחי מיושן כטילי SA-3.

מדיניות זו, המונעת תלות במקור אחד, אך מקשה על הלוגיסטיקה, אפיינה גם את עירק ובמידה פחותה בהרבה גם את סוריה. סוריה בנתה למעשה את כל שלוש הזרועות שלה עם מערכות נשק סובייטיות, למעט מסוקי קרב מדגם "גאזל" הצרפתיים. עירק היתה מקרה מעניין, ושוב

¹⁰ ראה עמיעד ברזנר, **סיים** **אבירים**, מערכות, תל-אביב, 1999.

¹¹ על השינויים בבניין הכוח של צה"ל ראה גם סטיוארט א' כהן, "דג" שים משתנים במחויבות הצבאית של ישראל 1981-1991", **מערכות**, נובמבר-דצמבר 1993, עמ' 8-10.

¹² במשבר קוסובו בתחילת 1999 לימדו העירקים את היגוסלבים על טקטיקות נ"מ. **הארץ**, 9.4.1999.

תום תקופת הניידות המשוריינת ועלייתו המחודשת של גורם האש?

ל אורך ההיסטוריה הצבאית חל מאבק מתמיד בין היסודות של הלחימה: בין הגנה להתקפה, בין האש לתמרון, בין ריכוזיות לביזוריות, בין חיל הרגלים לפרש ואחר כך לטנק והרק"ם. מצד שני, אלה אינם יסודות שבהכרח סתרו אחד את השני. פעמים רבות הם השלימו זה את זה ברמה הטקטית, האופרטיבית והאסטרטגית. הגנה טקטית, סטטית לחלוטין מתוך מבצר, יכולה להיות גם תוקפנית מבחינה טקטית, עם ירי מתוך המבצר או גיחות מתוכו. ואילו התקפה ברמה האופרטיבית יכולה להיות משולבת בהגנה ברמת האסטרטגיה רבתי, כזו המשויכת לצה"ל ולנאט"ו כשעמדה מול ברית וארשה. האפשרויות להרכבים אלו הן רבות מספור. כך גם לגבי האש והתמרון. הפרשים ההונים והפרתים, כקשתים רכובים ומיומנים, שילבו אש ותמרון, כאוניית קרב במאה ה-17 או כ"סוחוי" 22. גם כאן ישנן דוגמאות מהייצור האנושי הראשון, שהחל להיעזר בכלים ועד ללוחינים חמושים. רק המבט על מקצת מאותן דוגמאות מסוגל לתת פרספקטיבה על הנושא כולו. לכן קשה מאד להעריך את קפיצת המדרגה הטכנולוגית-צבאית שהאדם כפה על עצמו. איך ניתן להשוות קפיצות כאלו? האם יש מכנה משותף כזה בין החיילים הרומאים שנתקלו בפילי מלחמה בקרב מול אפירוס ("יעוד ניצחון כזה ואבדנו..."), או חיילי המהדי שנקצרו במקלעים הבריטים בסודן, והשחלת טיל טומהוק מטווח של יבשות? נכון, שאלו קרבות שונים במלחמות שונות. מקרה אחד הוא התמודדות מול היצור היבשתי הגדול ביותר, המאומן וחמוש ככלי מלחמה. מקרה שני הוא מכת אש ממכונה הפועלת כמו עשרות רובים, והאחרון הוא חיסול יעד מטיל שהגיש פתאום מאי שם. אבל בכלום היתה הפתעה גמורה לאנשים שספגו את המהלומה. על רקע זה יש, לדעתי, להביט על המלחמה הקונונציונלית בתחילת המאה ה-21.

שאלה אחרת היא עד כמה תהיה המלחמה הקונונציונלית רלוונטית בעתיד? האם ייתכן שהתחזקות גורם האש, התחזקות שאת ממדיה קשה לחזות, תהיה כזאת שתהפוך את המלחמה הקונונציונלית לסטטית כמעט לחלוטין? או אולי תהיה זאת לחימה שבה התמרון יהיה אמנם בין כלים יבשתיים, ימיים ואוויריים, אבל הטווחים יהיו כה גדולים עד ששדה הקרב המסורתי ייעלם. במקרה זה, תיראה המלחמה הקונונציונלית כהחלפת מהלומות הרסנית מתוך שטחי העומק המבצעי.

על חורבות שדה הקרב המסורתי יהיה שטח הפקר כבין השוחות שבמלחמת העולם הראשונה, שדה קטל למי שעובר דרכו. אבל כדי שצנריו כזה יתרחש, תצטרך האש לשלב יכולת דיוק וכושר חדירה גבוהים מאד. השאלה היא אפוא: האם גורם האש הולך בכיוון הזה? כל תשובה למעט "כן" מוחלט תשאיר את המלחמה הקונונציונלית כפי שהיתה במאה ה-20. כלומר, עם שדה קרב רווי אש וכוחות, עם בעיות לוגיסטיקה, קשיים בפקוד ואיפה לא. גם חוסר הוודאות בערפל הקרב ובכל שאר המרכיבים ההגיוניים לא ייעלמו. אלה קטעים מתסכלים שמלווים הכנות של כל צבא למלחמה קונונציונלית. במקרה זה, גם חימוש מונחה מדויק לא ישתק את שדה הקרב המסורתי.

יש לראות את מלחמתה עם אירן כנקודת המפנה. עד אז נשענה עירק על ציוד סובייטי אך המלחמה אילצה אותה לרכוש ממספר מקורות, גם מערביים, במקביל לייצור עצמי.

מדינה אחרת שהקימה צבא מודרני, רק עם ציוד מערבי, היא סעודיה. צבאה השיג מערכות נשק עיקריות מהמערב, מהשורה הראשונה. צבא ירדן נשען אף הוא על ציוד מערבי. ניתן לראות אפוא כי הן צה"ל והן צבאות ערב נבנו על מערכות נשק עיקריות של טנקים ומטוסים. אבל, אם כמעט בכל המלחמות הקונונציונליות, ובעיקר במלחמת יום הכיפורים, היתה זו ביסודה התמודדות של ציוד מזרחי מול ציוד מערבי, הרי שכבר עתה מסתמנים מספר שינויים:

כשצה"ל יפרוס את כלי המלחמה שלו, המהווים שילוב של מערכות נשק ואמצעי לחימה מערביים, וכאלו שעברו התאמות מקומיות בשילוב של מערכות נשק ואמצעי לחימה ישראליים מקורים, יתייצבו מולו צבאות ערב עם מערכות נשק ואמצעי לחימה מזרחיים, מיושנים ומושבחים גם יחד, בשילוב מערכות נשק ואמצעי לחימה מערביים מקוריים וכאלו שיוצרו במדינות ערב עצמן.

שנית, קיימת מערכת נשק חדשה שהופיעה במלחמת לבנון, אבל בכמויות קטנות. מערכת נשק זו היא מסוק הקרב שמצוי עתה בכל צבא רציני במזרח התיכון. מאות מסוקי קרב, חדישים יותר או פחות, מסתובבים בסמוך למרחבים של המלחמה הקונונציונלית הבאה, אם תפרוץ. במסוק הקרב יש מיזוג מסוכן של עוצמת אש קטלנית ומדויקת, ניידות המוגבלת אולי רק על ידי עיכובים טכנולוגיים זמניים, יכולת פריסה ותנועה למעשה, כמעט בכל תוואי שטח, ועוד. אבל הבעיה הגדולה של מסוק הקרב היא בהיותו מה שניתן לכנות "תעלומה אופרטיבית". מסוק הקרב הוא כמו הטנק שלאחר מלחמת העולם הראשונה, או אולי יותר נכון כטנק ערב מערכת קמפרי או אָמֶן, קרבות הטנקים המפורסים באותה מלחמה, או כמטוס התקיפה, ואף מטוס הקרב לפני מאי 1940. מצד שני, מסוק הקרב עשוי, וייתכן שגם יאלץ למלא תפקיד הדומה יותר לזה של הארטילריה. כלומר, כיצור אש המשבש ואולי אף משמיד כוחות אויב. כוחות, שגורלם להיות כגוף בתוך חיל, ולא כחיל בין החילות או אף כזרוע בין הזרועות. עם דמדומי המאה ה-20 והגעת המלחמה הקונונציונלית אל צומת דרכים, מעלה אפוא גם הופעת מסוק הקרב מספר סימני שאלה.

ניתן לראות אפוא כי למלחמות הקונונציונליות בין ישראל למדינות ערב היו מספר מאפיינים מרכזיים. חלקם, באו לידי ביטוי במערכות השונות. כעת, יש לבחון את השינויים הצפויים להשפיע על שדה הקרב הקונונציונלי של העשור הראשון במאה ה-21. כמה משינויים אלה הם התפתחות של הגורמים הקיימים, אך אחרים מתמקדים רק בהיבטים ספציפיים והשפעתם על הגורמים היא הדידית. למשל, התחזקות של גורם האש קשורה ישירות לגורם הלוגיסטי. לדעת המחבר, הגורמים המרכזיים של המלחמה הקונונציונלית נותרו בעינם. עם זאת, אין להתעלם מהשינויים הצפויים, כפי שלא ניתן היה להתעלם משינויים שהשפיעו לאורך ההיסטוריה על המלחמה הקונונציונלית.

חזרה על שמות וכינויים של אמצעי לחימה מסמלת מגמה זו. קשת הלונגבאו האנגלית וגם מכ"ם הלונגבאו של האפאצי הם מהכלים התכליתיים ביותר נגד שריון, של פרש או טנק. אבל קשת הלונגבאו לא סילקה את השריון. היא הגבילה אותו ורק צמצמה אותו. כי יותר משלוש-מאות שנה אחרי הניצחון הבולט בקרסי, ב-1346, נותר השריון כפריט להגנה על החיל, ולא רק מטעמי יוקרה וכבוד. מכ"ם הלונגבאו מסוגל לאתר ולהשמיד טנק בטווחים ניכרים, אך עם זאת לא די באמצעי לחימה אחד, טוב ככל שיהיה. האם שורה של אמצעים: מסוק הקרב, טילי אוויר קרקע, פצצות מונחות, "מוקשים חכמים", טילי נ"ט מהקרקע, פגזי תותח עם רש"ק מתביית, רקטות נ"ט וכ"ו לא יהיו יותר מדי בשביל הרק"ם; שוב, "כ"ן" מוחלט לשאלה הזו, פירושו אבדות בלתי נסבלות לשריון, ואולי אף חיסולו של שדה הקרב המסורתי, במתכונתו הנוכחית לפחות. אבל "כ"ן" כזה הוא נבואה לשמה.

בנוסף, גם אחוז גבוה מאד של פגיעה במטרות ניידות, בכל מזג אוויר וכל תנאי ראות, עלול להיות חרב פיפיות אסטרטגית. נקודת המוצא היא שכל אמצעי לחימה שיהיה בידי צבא אחד עשוי להיות גם בידי הצבא השני, או אמצעי אחר בעל יכולת דומה. במלחמת יום הכיפורים היו לערבים טק"ק, עדיפות בארטילריה ונ"ט. ישראל, מצדה, אימצה במידה מסוימת, ברמה הטקטית והאופרטיבית, את הסיסמה מלפני מלחמת העולם השנייה כי "המפציץ יעבור תמיד"¹³. למרות האבדות הכבדות, הנ"מ והמטוסים הערבים, נתן חיל-האוויר הישראלי מענה בכל שלושת מרחבי הלחימה למגוון של איומים. הניידות לא אבדה אז, אבל אם היא תאבד בעתיד, יחזרו שוב מראות מלחמת העולם הראשונה. מלחמה, שבה כל צד ניסה לשבור את הקיפאון עם מאסות בני-אדם, גז, ארטילריה ללא הפסקה ומצור ימי, שהובילו להקזת דם מתמשכת.

במזרח התיכון קיים מאזן כוחות, אם כי נויל למדי. צבאות ערב מתקשים להתגבר על בעיות כמו: אחדות פיקוד, גיבוש קואליציה צבאית אד-הוק, נחיתות באוויר, לוחמה אלקטרונית, בקרת אש של תותחי טנקים ועוד. צה"ל נהנה מכל הבעיות הללו, שבחלקם הם חסרונות כרוניים שפתרונם תלוי בעיקר בערבים, ובחלקם הם יתרונות ייחודיים של צה"ל. אבל צה"ל, כידוע, חי ושרד על הסתערות מקפת, שתוביל אותו עמוק לתוך שטח ערבי, לצורך כיתור והשמדה. מה יעשה צה"ל אם יתחוויר לו בשל התחזקות האש כי הוא עומד להיכשל או לזכות בניצחון פירוס (וראה לעיל) ב"מלחמה הבאה", בשל התחזקות גורם האש? השאלה מופנית גם לצבאות ערב הזקוקים אף הם לניידות אופרטיבית. סוגיה זו חולקת שטח עם עוד עשרות שאלות, שרובן נסיבתיות או קשורות לתחומים החורגים מנושא מאמר זה. השאלה החשובה היא: האם גורם האש עלול להתחזק עד כדי חיסול הניידות בתנאי הלחימה של המזרח התיכון, ובכך יכפה תיקו של מלחמת התשה?

הן צה"ל והן צבאות ערב ימשיכו בוודאי להתחמש ולנסות להפיתע, אולם אף צד לא ישים דגש רק על הצטיידות בארטילריה מתנייעת וטילי נ"מ. לגבי מדינת ישראל ולגבי המשטרים הערביים זו עלולה להיות טעות פטלית שתחרוץ את גורלם. ניתן לראות כי לאחר הצטיידות השריון וחיל-האוויר הישראלי במלחמת ששת הימים, נערכו צבאות ערב להשיג נשק נ.ט ונ.מ., אבל הם רכשו גם

מאות טנקים ומטוסים, לא רק לירי בכיוון ישיר על השריון הישראלי בגדה המזרחית של התעלה, אלא לתמרון התקפי או להתקפת נגד. ואמנם, המעבר של עתודות השריון המצריות לתוך סיני, והתבוסה של ה-14 באוקטובר, הניעה את ישראל לעבור לצליחה, שגרמה למפנה במלחמה. כלומר, אמצעי הנ"מ והנ"ט השפיעו על השיקולים הישראליים, אבל כמו במלחמה הקודמת נותרו כוחות השריון המצריים כמטרה מועדפת. וזאת למה? כי הם כוח מתמרן, מגיב, אקטיבי ויוזם. כל צבא ששואף לשלוט על

מהלכי הקרב, חייב כוחות ניידים. צה"ל לא בנה עצמו כצבא פסיבי. אסטרטגיה הגנתית, שביכולתה לפגוע בירי בלבד כל מטרה בשטח האויב, מסוגלת להרשות לעצמה לוותר על כוחות ניידים כלשהם. באותה מידה, לאחר מלחמת יום הכיפורים, לא השליך צה"ל את הטנקים והמטוסים שלו לטובת ארטילריה וטק"ק. למרות האבדות והתחזקות גורם הנ"ט והנ"מ, שהיו בסך הכל מוכרים, יחד עם ההפתעה, הרגישות לאבדות והצורך להתכונן לעתיד, פנה צה"ל להשקיע בגורם האש – במקביל לשיקום כוחותיו הניידים והכנתם להתמודדות הבאה. מדיניות זו נמשכה עד שלהי שנות ה-90 והיא אינה ייחודית לצה"ל. גם צבאות ערב האחרים, שנלחמו ב-1973, שקדו על פיתוח הכוחות הקונונציונליים שלהם. כלומר, למרות ההכנות השונות למלחמה והלקחים של כל צבא, הרי שצה"ל והערבים המשיכו באותו כיוון של דוקטרינה ובניין כוח. שני הצדדים הפיקו לקחים לגבי הדור הראשון של חימוש מונחה מדויק והמשיכו לקלוט אותו, יחד עם הדור השני והשלישי, אבל במקביל לא נזנחו מערכות הנשק העיקריות בכל שלושת הזרועות.

כאן עולה נקודה נוספת. אפילו יאמצו הצבאות במזרח התיכון את גורם האש, לסוגיו, עדיין לא יהיה בעשור הראשון של המאה ה-21 צבא חדש לגמרי. מלבד העלויות, "מחלות הילדות", אי הוודאות, קשיי ההכשרה וההטמעה, לא נראה כי אף מדינה, ולאזו דווקא הצבא שלה, יסתכנו בהחלפה של אותן מערכות נשק. המחיר האסטרטגי והפוליטי עלול להיות גבוה מדי.

לדיון זה חוזר הנשק הלא קונונציונלי. מאזן האימה הקיים במזרח התיכון כבר משפיע על המלחמה הקונונציונלית, ובעתיד השפעתו אף תגבר. לצה"ל ולמדינת ישראל, יש פיתוי להישענות על נשק גרעיני¹⁴. למרות הכחשתיה של ישראל בעבר, בנוגע לנשק הגרעיני שאמור להיות ברשותה, ההנחה של הערבים, שיש לה נשק גרעיני, סייעה להם לקבל את ישראל כעובדה מוגמרת¹⁵. הסיבות הידועות והחסרונות המוכרים של הדוקטרינה הצבאית הישראלית עשויים להביא את ישראל למדיניות הדומה לזו של ארצות-הברית בשלהי שנות ה-40 ותחילת ה-50. היתה זו הישענות על הבלעדיות של ארצות-הברית בהחזקת נשק גרעיני. ההנחה היתה שכל מהלך סובייטי אגרסיבי נגד המערב יגרור תגובה גרעינית מוחצת. הכוחות הקונונציונליים של המערב הוזנחו בכוונה¹⁶.

ישראל עשויה לקבל מדיניות דומה של "יותר חומר נפץ לשק"ל", בתרגום חופשי. צעד זה יסיים את המרוץ התמידי של צה"ל אחרי הניצחון המהיר, לא אחת מול עדיפות ערבית בכוח אדם ועוצמת האש הקונונציונלית, וייקל על בעיות חברה וכלכלה. אבל, כמו שברית המועצות השיגה נשק גרעיני, כך גם הערבים יעשו זאת. השאלה היא פשוט

¹³ראה, **מחשבות על המלחמה**, משרד הביטחון, תל-אביב, 1989, עמ' 231.

¹⁴שי פלדמן, **הרתעה גרעינית לישראל**, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1984.

¹⁵ראה: Efraim Inbar, **Israeli National Security, 1973-96, The Begin - Sadat Center for Strategic Studies**, 1998, p. 72.

¹⁶ריצ'רד ק. באסט, **אנשי צבא ומדינאים במלחמה הקרה**, משרד הביטחון, תל-אביב, 1981, עמ' 120.

מתי. הערבים, וגם האירנים, אינם צריכים בהכרח תשתית גרעינית. זליגת מידע ואף נשק גרעיני ברחבי העולם תקפיץ את המזרח התיכון אל השלב שבו היתה אירופה החל משנות ה-60, ולפחות עד תום ה"מלחמה הקרה": שני מחנות יריבים שכל אחד מצויד בנשק גרעיני. היו לכך השלכות רבות לגבי הכוחות הקונוונציונליים¹⁷.

במצב זה ניתן לומר, כי מלחמות לא יתרחשו בכלל. שני הצדדים צפויים להכחדה, אבל העוצמה הקונוונציונלית הסובייטית מול החולשה הקונוונציונלית המערבית שיבשה את אסטרטגיית MAD הפאטליסטית. במלחמת קוריאה נכחה ארה"ב לדעת כי לא אבד הכל על שריון, חיל רגלים, סיוע אווירי קרוב ונחיתות אמפיביות, המשנים לחלוטין את גורל המערכה. ישראל יכולה ללמוד מכך.

כבר עתה ישנו מאזן אימה מדרגה שנייה של נשק גרעיני בישראל מול נשק כימי וביולוגי ערבי. מאזן זה ישתנה ממאזן כימי/ביולוגי-גרעיני לגרעיני-גרעיני במאה ה-21. קשה גם להעריך עד מתי תישמר העליונות הקונוונציונלית המיוחסת לצה"ל בשלהי המאה ה-20. לצה"ל יש אפוא "חלון הזדמנויות" לבניית צבא לתקופה זו, בין אם תהיה זו תקופת שלום, אי לחמה, מתיחות צבאית מלווה בתקריות שונות, ואף הסלמה הדרגתית לקראת "המלחמה הבאה". ישנה גם אפשרות, שהמזרח התיכון יהיה מפורק מנשק לא קונוונציונלי. מצד אחד, יתקשו מדינות המזרח התיכון לוותר על קלף כזה, ולו גם על הידע ליצרו והזכות לשמר. ומצד שני, מצרים לא העזה במלחמת בששת הימים להשתמש בנשק הכימי שהיה ברשותה. ישראל, האויבת העיקרית שלה, האחראית לתבוסתה הגדולה ביותר במאה ה-20, תבוסה שהביאה לאובדן סיני, מוות של אלפי חיילים, הרס של ציוד רב ומעל הכל רערה את המשטר.

על צה"ל להיערך למזרח-תיכון גרעיני בעל צבא קונוונציונלי, שימנע מהקברניטים המדיניים את ההחלטה האם לסכן את תל-אביב, ולא עוצבות שריון כל פעם שהצבאות הקונוונציונליים הערבים יפתחו בתמרונים. במזרח תיכון גרעיני, ישראל גם לא תוכל לעשות הפרדה, ולו בעיני עצמה, בין נשק גרעיני טקטי לאסטרטגי. יהיו לכך השלכות אסטרטגיות ואקולוגיות חמורות לכולם, עוד לפני התגמול הערבי הגרעיני הצפוי על מדינה קטנה כישראל. פגיעה ישראלית גרעינית כלשהי, גם ביעד צבאי כדביזיה סורית בדרכה מקטאנה, או בדביזיה מצרית החוצה את מעבר המיתלה, או דביזיה עירקית במדבר הירדני השומם, עלולה להביא להידרדרות, ובמזרח תיכון גרעיני תהיה זאת קטסטרופה.

אבל ישנה גם דרך אחרת. צה"ל נקט בעבר בכמה דרכים ברמה האופרטיבית והטקטית, השאובות מתוך ההיסטוריה

הצבאית ואמנות המלחמה. ברמה האופרטיבית חתר צה"ל להשגת עדיפות מספרית במרכז הכובד של המתקפה. חלק חשוב מאותה עדיפות מספרית היה גם ריכוז של עוצמת אש אווירית, ארטילרית וגם תלות מסלול. גמישות של כוח אווירי, פריסה מהירה של תומ"מים וניידות טקטית של כוחות שריון אפשרו ריכוז, דיכוי מוראל המגן וחיסכון באבדות. ברמה הטקטית, עוד לפני הגעת החימוש מונחה מדויק, כבמלחמת ששת הימים, ניצל צה"ל את צלפי הטנקים שלו, כצלפים לפי תורתו של דה סאקס, הצועדים לפני המחנה ומקצצים בשורות האויב. מסקנה אחת מכך היא שמיצוי, ברמה האופרטיבית והטקטית, של אמצעי קיים אינו רעיון רע כלל וכלל. יש לשכלל את מערכות הנשק ואת החיילים יש לאמן, אבל אלו הם אותן מערכות נשק ואותם חיילים.

דוגמאות אחרות, יעילות לא פחות, אינן חסרות. חיל הרגלים הישן והטוב, בלי מרכאות, נותר כחיל היחיד ששרד, ובזכות, את כל ההיסטוריה הצבאית. הלגיון הרומאי, שכירי החרב השוויצרים של שלהי ימי הביניים, ארמיית צפון – וירגינייה והפוטמק של מלחמת האזרחים האמריקנית, הניו-זינלדים והאוסטרלים במלחמת העולם השנייה והבריטים בפקלנד, הם רק דוגמאות מעטות. חיל הרגלים אינו מיועד אפוא רק להסתערות הסופית ולהנפת הדגל על הגבעה, לאחר שיצרני האש למיניהם פוצצו את רוב כוחות האויב לרסיסים. חיל הרגלים הוא חימוש מונחה אנושי, המסוגל לכבוש כל יעד במזרח התיכון. מה שצריך הוא מודיעין, סיוע, ציוד, אימון, ארגון, ואולי אף כינוי מחדש של יחידות כהגדרת חטיבה כחטיבת נחתים, מוטסת, הררית, ממוכנת וכדומה. כל אלו יציגו צה"ל גמיש, ערוך ומסוכן יותר.

צבא כזה יהיה מוכן יותר לקראת איומים צפויים יותר או פחות, בעתיד הנראה לעין, לאור העקרונות של תפיסת הביטחון הישראלית. עם כל הדיונים והוויכוחים על תפיסה זו, בפורומים שונים, עדיין תישאר המלחמה הקונוונציונלית האיום המרכזי על מדינת ישראל. יהיה אשר יהיה המצב במזרח התיכון, תמרון ואש קונוונציונלית ברמות ובמרחבים המגוונים של שדה הקרב יכריעו את גורל המערכה. לכן, השיפור בכמות והאיכות של מערכות הנשק ואמצעי הלחימה, בשני הצדדים, אינו שולל את חשיבותו של השטח ושל כל כוח עוין, גם סדיר למחצה. במלחמה קונוונציונלית ישנם היום, כבעבר, כוחות שנוקטים בשיטות גרילה, כפי שהעוצמה הקונוונציונלית הנוכחית מסוגלת להרוס כוחות צבא ותשתית כמו נשק גרעיני. השילוב הזה בין התפתחות המשכיות במלחמה הקונוונציונלית, יחד עם התמורות והשינויים בגבולות של ישראל יציבו בפניה אתגרים חדשים-ישנים ■

¹⁷ ריצ'ארד סימפסון, מרוץ על העתיד, מערכות, תל-אביב, 1999, עמ' 371-357.

נסיגה היא המפתח לשלום.

מירון בנבנישתי, הארץ, 25.5.00.